

III. Z politiky obchodní.

Ochranné clo a obchodní smlouvy v Rakousku.

(Osvěta, ročn. IX., Praha 1879, str. 204—216 a 274—289.)

Ostrými půtkami v bezčetných časopisech a brožurách, hlučnými rozhovory ve schůzích obchodních komor a rozmanitých spolků i ve veřejných shromážděních, konečně pak velikými debatami parlamentárními se účastenství v příčině celních smluv a celní politiky nevšední měrou vzbudilo též v takových kruzích obecnosti, jež jinak nemají při nich ani hlubšího vědeckého aniž vlastního živnostenského interestu. Proto nebudou snad nečas následující stránky, na kterých hodláme přehledně vylíčiti, jakými cestami se brala rakouská politika celní až do nejnovějšího času, jakož i k snadnějšímu posouzení a ocenění přítomné fáse její stručně objasniti vědecké stanovisko v otázce cla ochranného, svobodného obchodu a smluv obchodních.

Až do počátku 18. století celnictví v zemích rakouských zachovávalo ráz středověký. Clem (vectigal, theloneum) zval se původně poplatek za užívání cest, řek, mostů, přístavů i za veřejnou osobní ochranu těch, kteří jich užívali; vybírán byl na různých místech uvnitř země, zvláště kde cesty obchodní se sbíhaly. Záhy však při ukládání cel a zřizování nových celnic nabyly vrchu důvody fiskální, tak že onen prvotní jich ráz valně se změnil. Teprve když hospodářská politika států evropských počala zásadami t. zv. merkantilismu se řídit a následkem toho v obchodu zahraničním soustavu prohibitivní prováděti, stalo se vybírání cla znenáhla podstatnou pomůckou k provádění soustavy té, ovšem ale muselo se přeložiti na hranice; odtud clem rozumí se především clo pohraničné, t. j. dávka ze zboží přes hranice jdoucího.

Slovo merkantilismus¹⁾ neznamena nějakou jednodlitou theorii, ale jest jen souborný název rozmanitých nauk, které v mnohém se různě

¹⁾ Výtečnou charakteristiku merkantilismu podává Roscher ve své: *Geschichte der Nationalökonomik in Deutschland* (Mnichov 1874), str. 228 a násl. — Nejstarší literární zástupcové jeho byli: Bodinus (*De republica*. 1576), Serra (*Trattato delle cause, che possono far abondare li regni d'oro e d'argento etc.* 1613), Klock (*De aerario*. 1651) a m. j.

níce shodovaly se v některých základních myšlenkách, hlavně pak v tom, že příliš vysoko kladly počet a hustotu obyvatelstva, jakožto základ hmotné moci státní, a že rozhodně přeceňovaly drahé kovy jakožto pramen bohatství, jehož v zemi rozhojňování za převážný cíl veškeré politiky hospodářské se pokládalo. Aby lidnatost vzrůstala, k tomu třeba opatření dostatečnou výživu pěstujícímu obyvatelstvu, a k tomu mohlo vésti jen rozmnožování živností novými odvětvími výroby zejména takými, jež zanášejí se zpracováním surovin, zkrátka zavádění nových oborů průmyslu, jakož i zabezpečení odbytu i odvětvím jeho již trvajícím i nově probuzeným především v zemi samé a dle možnosti i v cizině.

A co se drahého kovu dotýče, byl netoliko vývoz jeho přísně zamezován, nýbrž hledány dychtivě prostředky, aby ho v zemi přívozem z ciziny přibývalo, zvláště když se doma na něj nedolovalo; však přivážení jeho z ciziny mohlo se způsobiti jen zahraničním obchodem, jen zachováním »příznivé mezinárodní bilance obchodní«, t. j. tím, aby cena vývozu nad cenu přívozu předčila. Příznivost ta pak tím trvaleji byla pojištěna, čím méně domácí země nucena byla cizí tovary přivážeti a v nich za cizí práci platiti a čím více dovedla cizí země k tomu přiměti, aby odbírajíce od ní tovary peníze jí platily za práci na ně obětovanou. Rozvoj průmyslu — prostředek k dosažení obojího ideálu merkantilistického — byl proto předmětem až i jednostranně horlivé péče vládní, kteráž se uvnitř jevila v nejrozmanitějších způsobech přímé podpory a sobě vytvořila na venek zvláštní soustavu celní a koloniální politiky, jejíž nejpodstatnější pomůcky byly tyto: v příčině přívozu cizích tovarů a vývozu domácích surovin dávala buď přímou záповěď neb ukládala tak veliká cla, že se jim dostalo jmen cel zabraňovacích čili prohibitivních; na vývoz tovarů do ciziny poskytovala přímo prémie; domácím vyrábětelům v koloniích zabezpečovala monopol na prodej tovarů a práva předkupní na koupi surovin odtud; zřizovala obchodní společnosti velkým kapitálem a četnými právy výhradními i všelikými výhodami nadané ku zprostředkování a povznesení zahraničního obchodu (kolik tu vzniklo západo- a východo-indických kompanií!) atd. Vývozu drahého kovu překážeti měla namnoze i cla na přívoz takových předmětů, ježto v zemi samé vyráběti lze nebylo, jichžto spotřeba však měla ráz přepychu; neměly za ně zbytečně »peníze jíti ze země«. V rozdíle těchto cel od oněch, která, jak výše udáno, předkem na prospěch domácí produkce průmyslové dána byla, stopovati lze počátky důležitého — pozdější teorií teprv náležitě provedeného — různění cel na hospodářská a finanční. Nabylať totiž tato posléz uvedená cla znenáhla povahu pouhých daní spotřebních,

jež běžná terminologie zve n e p ř í m ý m i. — V nejužší souvislosti s pře-
ceňováním lidnatosti a drahých kovů jest tedy v učení merkantilistickém
i přeceňování obchodu zahraničního, výroby průmyslové (zvláště proti
rolnictví často zanedbávanému) a konečně i přeceňování působnosti státní
ve věcech hospodářských.

Z důvodů merkantilistických prováděli v Evropě nejprve prohibici
Karel V. ve Španělich, Jindřich IV. ve Francii (jemuž rádcem byl Sully),
a v Anglii Cromwell; nejvěhlasnější zástupce její jest Colbert, ministr
Ludvíka XIV., u něhož se namnoze setkáváme s ideami, jež by směle
vložití se mohly do úst kterémukoliv stoupenci Listova učení o cle ochran-
ném.²⁾

V Rakousku³⁾ v druhé polovici 17. století, tedy v téže době, když na
evropském západě Colbert prováděl svou soustavu, ponejprv zapovídáno
přivážeti cizí zboží, zvláště přepychové;⁴⁾ cel pohraničných jakožto pro-
středku k provádění zabraňovací politiky užilo se dle příkladu západo-
evropského teprve v první polovici 18. století za Karla VI. Tehdy ponejprv
zřízeny jsou samostatné celní úřady pohraničné, při čemž každá země
pro sebe tvořila celní území se zvláštními předpisy celními s tarify na
vývoz, přívoz i průvoz, tak že bylo hojně celních území, řádů i tarifu;
ještě r. 1747 smlouvá se dvorní kancelář česká s rakouskou, aby usnadněn
byl vývoz jistých výrobků do Rakous, vzájemné navštěvování trhů atd.
Teprve na sklonku panování Marie Terezie (r. 1775) země pod tehdejší
vládou její sloučené — vyjmajíc země uherské, Tyroly, Milánsko, Manto-

²⁾ Tak porovnává cla na přívoz cizích tovarů s berlami, které se odhodí, když
jich více není potřebí, nepodceňuje vnitřní obchod proti zahraničnímu atd.
Colbertovo postavení v dějinách hospodářských teprve v náležité světlo uvedla
velká publikace: *Lettres, instructions et mémoires de Colbert*, publiés par P. Clé-
ment (1861—71).

³⁾ O dějinách celní politiky rakouské srov. hlavně: Blodig, *Die österreichische
Zoll- u. Staatsmonopolordnung*. Vídeň 1855 (historický úvod). F. X. Neumann,
Oesterreichs Handelspolitik. Vídeň 1864. — Dr. H. F. Brachelli a Dr. F. Migerka,
Oesterreichs commerciale und industrielle Entwicklung. Vídeň 1873; hlavně však
(pro dobu od r. 1850) obšírné, bezprostředně na úřední prameny se opírající dílo
Alexandra Matlekovitse, *Die Zollpolitik der österr. u. ungar. Monarchie* (Buda-
Pest 1877).

⁴⁾ Za doby Leopolda I. měl merkantilismus v Rakousku několik zástupců,
k nimž hlavně náleželi: Becher (hlavní dílo: *Politischer Diskurs von den eigent-
lichen Ursachen des Auf- und Abnehmens der Städte etc.* 1668), Hörnigk (*Oester-
reich über Alles, wenn es nur will etc.*, kniha, které ještě Josef II. často se dovo-
lával), a V. Schroeder (*Fürstliche Schatz- und Rentenkammer*, 1686). Srov. Roscher
n. u. m. 263 a násl. Nejslavnější zástupce merkantilismu v Rakousku, který však
již na rozhraní nové periody stojí jakýmsi klekticismem zásad merkantilistických
a ideí současné západoevropské filosofie vyniká, jest Josef Sonnenfels (zemř. 1817),
jehož kniha: *Grundsätze der Polizei, Handlung u. Finanz* (1. vyd. 1765) až do let
čtyřicátých na rakouských universitách co kniha učební úradně zavedená se udržela.

vánsko a Toskánsko — spojeny jsou v jedno celní území. Ostatně ani přímé zápovědi přívozu neb vývozu nijak nepominuly, počet předmětů, které jim podléhaly, spíše se množil, tak že za Josefa II. bylo na 200 druhů zboží »z obchodu vyloučeného«, ježto jen na zvláštní úřední povolení a jen k osobní spotřebě za velmi značné clo do země přivážeti se smělo.

Ovšem nesmí se přehlédnouti, že právě za Marie Terezie a nástupce jejího jsou všechna opatření prohibitivní této politiky jen část celé soustavy četných opatření hospodářských, ve kterých se arci nalézá mnohé, jež by se do nynější praxe v oboru politiky průmyslové naprosto nehodilo. Vypisují a udílejí se prémie na zhotovení jistých výrobků doma, na zvláštní žádoucí vynálezy, na vývoz tovarů i takových surovin, ježto zpracovati doma lze nebylo; dávají se podpory v hotovosti nebo půjčky na zřízení jistých továren; poskytují se továrníkům rozmanité výhody osobní, jako osvobození od některých daní, sečkávání se clem, a podobně i dělníkům jistých odvětví průmyslu, jako na př. osvobození od služby vojenské; zamezuje se stěhování domácích podnikatelů a vycvičených dělníkův určitého druhu, však vábí se zároveň i cizí do země slibováním rozličných výhod; dělníkům, kteří právě bez práce jsou, udílejí se podpory; zřizují se skladiště k prodeji jistých tovarů v režii státní a továrnám soukromným dostává se schválných zakázek státních i zemských; zakládají se odborné školy a navštěvovatelům jich poskytují se odměny jakožto náhrada za »ušlý výdělek«, tu i tam pak jest návštěva jich i nucená, ba nescházejí ani úřední technologické instrukce o tom, jak se jisté výrobky zhotovovati mají a m. j.⁵⁾ Bylo mezi těmito i četnými jinými ustanoveními podobného způsobu mnoho jednostranného, umělého, ale nelze zapřít, že nebylo v Rakousku doby, kde by se k hospodářským prospěchům horlivěji bylo přihlíželo; a doba ona skví se velkými pozitivními výkony, kterým nemohlo se dostati pravého ocenění, dokud v knize a na katedře vládly základní idey nauky, jejíž praktická politika hospodářská v jediném hesle: Laissez faire vrcholí.

V dobu Josefa II. spadají též počátky t. zv. řízení a preturního. Tehdy totiž ponejprv nařízeno, že zboží, jež do ciziny se vyvezlo na spekulaci neb k dalšímu upravení čili apretuře, při návratu svém do země ode cla osvobozeno jest.⁶⁾

⁵⁾ Do podrobnosti vylíčil to V. G. Kopetz v díle: Allgemeine österreichische Gewerbe-Gesetzkunde. 2 díly (Víděň 1829 a 1830), pod příslušnými záhlavími.

⁶⁾ Podnět k hojným steskům pozdějším zavdalo zneužívání zřízení toho se strany cizích průmyslníků, aby vyhnuli se vyššímu clu na přívoz; přivážejíce totiž látky nedohotovené za nižší clo do země, vyvezli je pak ihned jako »domácí výrobek« do ciziny k »apretuře« (barvení, tisknutí, lisování, hlazení atd.) a tak zabezpečili jim osvobození ode cla při přívozu.

Vrcholu svého dosáhla soustava prohibitivní v Rakousku na počátku 19. století; toho příčinou nebyly výstřední tužby merkantilistické — byť tehdy již merkantilismus v odkvétání — nýbrž tíseň finanční a hrozící zmatkové valuty, následkové to četných válek (od sedmileté až do napoleonských). Na sklonku 18. století rozmnožil se obnos státovek — vydávaných ve formě bankovek na jméno někdejší Vídeňské banky (Wiener Stadt-Banco) a »bankocetle« zvaných — v té míře, že výměna jich za drahý kov konečně přestati musela (1797); další rozmnožování, byvši takto usnadněno, dělo se pak tím vydatněji, ježto úvěr státní byl již tak hluboko poklesl, že se správa finanční nešťítala ani některých půjček nucených velmi povážlivého druhu. Bankocetle se od r. 1762 až do r. 1811 z prvotních 12 milionů rozmnožily na více než 1060 milionů zl., s počtem jich stoupalo od r. 1799 i ažto a sice v takové míře, že počátkem r. 1811 kurs 100 zl. ve stříbře obnášel 819 zl. v bankovkách, a netoliko vymizely všechny kurantní mince z oběhu, nýbrž také drobné stříbrné a konečně i starší měděné mince s prospěchem za bankovky v ceně kleslé vyměňovány, roztavovány a do ciziny vyváženy jsou. Marne horlí dekrety vládní proti ažiotáži — s měděnými drobnými, marne vyhrožují tresty. — Ani pověstným patentem finančním z r. 1811 nebyly zmatky valuty odstraněny. »Zákonná devaluace« bankocetlí patentem tím provedená — dle níž 500 zl. v bankocetlích vyměňováno bylo za 100 zl. »směnných listů« — jen profala Gordický uzel zápletek a tísní finančních. Za periodou bankocetlí následovala rovněž smutně zajímavá perioda »Vídeňské měny«, jež po ukončení válek napoleonských a po upravení politických poměrů kongresem vídeňským opětnou zákonnou devaluací skončila. Převýdaj peněz papírových za kov nesměnitelných prudce vzrůstaje vypudil drahý kov z oběhu i ze země — a bylo ho právě tehdy často tak velmi potřebí — efektivní příjem z cel byl tím menší, čím více v ceně klesaly bankocetle a po nich pak směnné a anticipační listy, kterými cla byla placena. Tehdy nebyly krajní prostředky a odvážné experimenty nic vzácného. V rámeč jejich dobře se hodila i řada výstředních opatření v oboru celnictví a zahraničného obchodu, jimiž vláda tehdejší reagovala proti mizení drahého kovu ze země i proti tenčení příjmů z cel placených platidlem, jehož hodnota stále klesala. Především vypořádávala prudkou válku všem předmětům, jichžto spotřebu za zbytečnou pokládala, aby prý za ně peníze nešly ze země; mezi ně především náležely káva a cukr, jichžto přívoz z venčí stížen zvýšeným clem a domácí obchod v nich podroben byl mnohým obtížným obmezením a kontrolám, kterými ani soukromé zásoby neobchodníků ušetřeny nebyly.⁷⁾ Na koncc

⁷⁾ Vyjma některá velká města byl všude jinde dovolen pouze prodej v malém,

vřaděna jest káva mezi předměty z obchodu vůbec vyloučené. Klesání kursu bankocetlí a později papírových peněz t. zv. Vídeňské měny, zavedlo podnět k hojnému zvyšování cel ano i k příkazům, aby jistá cla zcela, jiná aspoň z části drahým kovem nebo papírovými penězi dle úředně stanoveného kursu placena byla. Nad to ještě přistoupilo Rakousko z donucení Napoleonova r. 1809 k t. zv. uzavření pevniny, na úkor Anglie způsobenému, od čehož ale brzo opět ustoupilo. Za takových poměrů bylo podloudnictví velice výnosné a také za doby nejpřísnější prohibice nejvíce kvetlo.⁸⁾

Když po ukončených válkách francouzských nastaly klidnější poměry, počalo se přihlížeti nejen k uspořádání zbědovaných poměrů valuty, nýbrž i ke zmírnění soustavy prohibitivní; zároveň pak probudily se snahy zavedení jednotu i co se týče celního území i co se týče celních předpisů, jichžto byla nejpěstřejší směsice. Snahy o jednotu celního území, o kterou již Josef II. nadarmo se zasazoval, zmařeny jsou opět odporem Maďarů. A tak po mnohých změnách, jež za válek způsobeny byly nabýváním neb ztrátami území — konečně r. 1827 zbylo přece ještě troje území celní: tvořilyť země uherské, pak Dalmacie samostatná území celní o sobě, ostatní země (s nimi tedy i Lombardsko-Benátsko a Tyroly) v jediné se sloučily. Jednoty celních předpisů dosáhlo se celním tarifem na vývoz a přívoz r. 1838, kdež jednotlivé druhy zboží v pořádku abecedním se cly vesměs specifickými⁹⁾ se uvádějí a jenom 69 záповědí přívozu a 10 záповědí vývozu zbylo. I tarif na průvoz z r. 1829 značná ulehčení obsahoval.

při čemž každý obchodník musel vésti úředně pověřený deník k zapisování každé přijaté neb odprodané částky a o každém prodeji, o každé zásilce nad 5 liber kávy, neb 10 liber cukru vydati zvláštní dle úředního předpisu zhotovený účet, kterýž i soukromým zásobám neobchodníků za »legitimaci« sloužiti měl. Když pak byla káva z obchodu vyloučena, zapověděli i živnost kavárnickou a jen k soukromé potřebě za clo 60 zl. z centu bylo lze kávu přivážeti.

⁸⁾ Ostatně již r. 1788 jeden guberniální dekret vyzývá kromě světských vrchností též pastýře duchovní, aby svým ovečkám vyložili, »jaké časné a věčné tresty stihnou každého, kdo provinuje se proti zeměpanským předpisům, boha tím uráží, zároveň však, jakých odměn světských těm se dostává, kdož podloudníky prozradí, a jakých pokut těm, kdož při podloudnictví se zúčastní.«

⁹⁾ Vyměření sazeb celních děje se buď dle jistých jednotek váhy či od kusu, anebo děje v percentech hodnoty deklarované. V prvním případě mluví se o clech specifických, v druhém o clech ad valorem; u cel ad valorem bývá neprůslušnost, že se schválně deklaruje nesprávně příliš nízkou, proti čemuž rozmanitých prostředků se užívalo, zejména povolení práva předkupního celním úředníkům za sumu deklarovanou — však bez žádoucího výsledku; jedině z této příčiny dává se přednost cům specifickým, která však vyžadují, aby se u předmětů, vykazujících velké rozdíly v jakosti, více stupňů rozeznávalo. Tak na př. rozeznával dosavadní tarif v odd. 36 (tkaniva bavlněná) obyčejné tkaniny rezné — bílené neb barvené, ve více barvách tkané neb tisknuté; pak obyčejná vzorkovaná tkaniva s týmiž 3 rozdíly — jemná tkaniva s týmiž rozdíly, však s různěním hustých a řídkých, konečně aksamíty, tyly, bobbinety atd.

V té době činili státníci rakouští první pokusy sblížit se s Německem v příčině soustavy celní, k čemuž podnět dalo splynutí největší části německých států v t. zv. jednotu celní (Zollverein¹⁰⁾. I nastává tu v dějinách celní politiky rakouské doba, kde nikoliv hospodářská hlediska, nýbrž důvody státní politiky byly základními pohnutkami důležitých opatření ba zásadních změn v obchodní politice zahraničné. Vzájemná revnivost států rakouského i pruského po politickém náčelnictví v Německu bažících, učinila je soupeři též na poli hospodářském, kdež pro účely své hledali zbraně a s vytrvalostí i důsledností, s diplomatickou úskočností a dle potřeby také rázným zakročením plánům svým navzájem strojili překážky. — V dvacátých letech našeho století pozorovati jest ve státech německých rostoucí ruch, jehož cílem jest zrušení dosavadních celních hranic mezi jednotlivými státy německými, sjednocení všech v jedno území celní a k celní politice, upravené dle jednotných zásad. Mezi muži, kteří nejherlivěji a s největším úspěchem klestili myšlenku té dráhu, vynikli zejména bádenský státní rada Nebenius, proslulý i co spisovatel národohospodářský, a pak nejpřednější theoretik soustavy ochranné Bedřich List. I sjednotily se vskutku v l. 1824—1828 Vírtembersko a Bavorsko a r. 1828 Prusko s Hesenskem ve spolky, kteréž zprvu obchodní smlouvou se vázaly, však r. 1833 v jednotu celní splynuly, zvláště přičiněním Pruska, které v nové jednotě hlavní slovo mělo a právem soudilo, že dosáhnouc náčelnictví u věcech hospodářských, tím i cestu k vůdcovství politickému sobě proklestí. Jednota přála zásadám mírné ochrany a úspěch její byl značný. Vedle ní na severu Hanoversko, Brunšvicko a Meklenbursko utvořily v l. 1834—37 svou samostatnou jednotu, nazvanou Steuerverein, hovící svobodnému obchodu; však i ony a znenáhla též největší část ostatních států německých k jednotě se přidaly.

Již r. 1820 usiloval B. List i osobní přimluvou u císaře Františka, aby Rakousko při založení celní jednoty se účastnilo a k ní přistoupilo, ale nadarmo. O deset let později státníci rakouští na šíření a rozvoj jednoty hleděli už okem nedůvěřivým, neboť jejími úspěchy rostl význam Pruska. Když pak r. 1841 smlouvy států v jednotu celní spojených obnoviti se měly, chtěli se v Rakousku k ní už připojiti; překazil to jen odpor průmyslníků, kteří dovozovali, že konkurence německá nyní ještě je nebezpečnější než r. 1833, jelikož od založení jednoty celní průmysl německý zmohutněl. Značně pokročily záměry vládní následkem událostí r. 1848, kde se jich ujala energická, k dalekosáhlým plánům způsobilá ruka Bruk-

¹⁰⁾ O dějinách této jednoty sr. W. Weber, Der deutsche Zollverein, 2. vyd. Lipsko 1871; k tomu Roscher n. u. m. str. 948 a násl.

kova. Bruck v pamětních spisech z 30. prosince 1849 a 30. května 1850 vyložil plány své, jejichž podstatou bylo: utvořiti jednotné velké celní území rakousko-německé, k němuž se též Itálie připojiti měla, netoliko se společnou soustavou cel hospodářských a finančních, nýbrž i s jednotnou soustavou peněz, měr a vah, i se společným zákonodárstvím ve věcech obchodu, průmyslu a dopravy. Provedení mělo se státi nenáhlými přechody, po několika fásích přípravních; ale nejprve bylo nutno domácí celní politiku upravit dle zásad, na jakých v jednotě celní spočívala, dle zásad mírné ochrany. Odboj uherský z r. 1848 byl v jednom ohledu práci usnadnil, dal vládě tehdejší vítanou záminku k odstranění uhersko-rakouské celní čáry, tak že (po provedení jistých předchozích opatření, zvláště po způsobení nutného souhlasu oboustranných soustav berních) 1. červencem 1851 všechny země — vyjma Dalmacii — jedno celní území tvořily, z něhož vyňata byla jen některá místa, zejména Terst již r. 1717 současně s Rěkou za příčinou obchodu s Orientem za svobodný přístav prohlášený.

Změna celní soustavy domácí provedena jest, přičiněním Bruckovým, velmi rychle. Počátkem r. 1851 zástupcové jednot rolnických a obchodních komor, byvše Bruckem svoláni, rokovali o návrhu nového tarifu celního, zosnovaného vedle zvláštního regulativu, jehož základní myšlenky byly: zrušiti veškery záповědi, chrániti domácí výrobu jen pomocí vydatných cel, jež byla vyměřena dle rozdílů pracovních nákladů domácích i cizích; při tom cla na vývoz (vyjma přechodní ustanovení) nízká, mající povahu pouhých poplatků kontrolních. Po skončení porad — při kterých zejména čeští a dolnorakouští zástupcové o vydatnou ochranu se zasazovali, uherští k zásadám svobodného obchodu se hlásili — sdělán byl nový tarif a v listopadu 1851 publikován s ustanovením, že 1. února 1852 platnosti nabude a do konce října 1854 ji podrží. Též uspořádání tarifu odchylovalo se od dřívějších; byl systematický, toho druhu první v Rakousku, a zahrnoval ve 30 třídách se 105 odděleními 338 položek (tar. z r. 1838 654); snížení cel, dle zpomenuého regulativu vyměřených, obnášelo u některých předmětů až bez mála 100%.¹⁴⁾

Méně úspěšné byly kroky ku sloučení s jednotou celní, jejíž smlouvy

¹⁴⁾ Pro cla na přívoz užilo se jen 35 rozmanitých sazeb, z nichž nejnižší byla 1, 3, 5, 10, 15 kr. za cent, nejvyšší 100, 150, 250 a 600 zl. (250 zl. u vagonů železničních, jemného líného zboží, šálů, nejjemnějších bavlněných látek, drahokamů, skleněných ozdůbek atd., 600 zl. u nejjemnějších pletiv slaměných, umělých per kráslicích, nejjemnějších oděvů a pod.), nejvyšší sazby tarifu z r. 1838 byly 1000 a 2000 zl. — Clo na vývoz bylo u 68 předmětů jen 1 kr., u 38 jen 2 kr. za cent, toliko: u 77 předmětů přesahovalo 50 kr.; nejvyšší bylo 30 zl. (u surového hedvábí) a 100 zl. (u nebroušených granátů). Clo na přívoz u 210 předmětů nepřesahuje 10 kr.

jen do konce r. 1853 uzavřeny byly a tudíž včas obnoveny býti musely. Při této příležitosti chtěl Bruck přijetí Rakouska do jednoty vymoci; proto již v květnu r. 1850 spolkové radě německé předložil pamětní spis, ve kterém háje plány své hlavně též poukazoval k veliké hospodářské i politické váze, jakou by mělo jednotné středoevropské území obchodní, 70 milionů obyvatelů zahrnující; i podal podrobné návrhy na organisování jednoty i pro další její kroky v politice obchodní vzhledem na státy jiné. Snahy rakouské docházely přízně u států jihoněmeckých, což pruským záměrům nemálo vadilo; když pak na konferencích v Kaselu (1850) a v Drážďanech (1851) v té příčině jednáno bylo bez úspěchu, Prusko uzavřevši o své újmě smlouvu s Hanoverskem, kategoricky prohlásilo, že o každém členu dosavadní jednoty celní, nepřistoupí-li ke smlouvě této do konce roku 1853, bude za to míti, že z jednoty vystoupil. A k dovršení důrazu samo pak své vystoupení z jednoty ohlásilo. Byl to krok přenáhlený, který posloužil plánům státníků rakouských, anť veškery státy konečným cílům pruským nepřející vehnal v jejich náruč; zástupci států těch sjeli se r. 1852 ve Vídni k poradě o uzavření smlouvy s Rakouskem. Tu pak Prusko vidouc ve Vídni i na pozdější konferenci berlínské uzrávati věci v neprospěch svůj, odhodlalo se raději k uzavření smlouvy s Rakouskem a sice na 12 let (od 1. ledna 1854 do konce r. 1865), k níž pak všichni státové jednoty celní přistoupili. Smlouva kromě podstatných snížení cel obsahovala klausuli o největších výhodách, osvobození zboží na spekulaci neb k apretuře vyvezeného od cla při návratu, pak zaručovala, že žádná strana neužije prohibice vyjma předměty monopolů státních (tabák, sůl) a takové, kde záповěď z policejních ohledů je nutna. Snížení cla, touto smlouvou Německu povolené, bylo by mělo ten následek, že by mnohé druhy zboží z jiných cizích států byly se vozily zpředu do Německa a odtud teprve, deklarované za zboží německé, do Rakous. Proto musel i obecný tarif celní podroben býti revisi, následkem které 5. pros. 1853 nový obecný tarif celní zaveden jest, který nabyl platnosti počátkem roku 1854, byl jednodušší než předešlý (obsahoval ve 22 třídách s 80 odděleními jen 265 položek a z těch 35 ode cla osvobozených), měl cla na přívoz ještě nižší¹²⁾ a zrušiv největší část cel na vývoz, ponechal u některých předmětů cla velmi nepatrná (nejvyšší 15 kr. za cent).

Tak proveden byl v Rakousku památný přechod od soustavy prohibitivní k soustavě mírné ochrany. Dějiny jeho jsou ve dvojím ohledu zají-

¹²⁾ Nejvyšší sazby byly 100 zl. (n. př. na jemné látky vlněné a bavlněné), 150 zl. (obyč. látky hedvábné atd.) a 250 zl. (jemné hedvábné látky, plstěné a slaměné klobouky, nejjemnější látky vlněné a bavlněné atd.).

mavé, jednak už tím, že bezprostřední pohnutkou k němu nebylo lepší poznání rozhodujících kruhů, ale spíše účely mimohospodářské, jež pak dlouho ještě v provádění toho tak veledůležitého oboru politiky národohospodářské měly váhu rozhodnou — jednak i tím, že »nová epocha« sama velmi ominósním způsobem zahájena byla hned několika rychlými skoky sazeb celních, ježto během tří let od zrušení starého prohibitivního tarifu obecným tarifem z r. 1851 nastalo mnohým předmětům i trojí citelné snížení cel, což i rozhodní přívrženci svobodného obchodu za věc povážlivou prohlásili. Vskutku se také záhy počaly ozývati stesky průmyslníků, zvláště tkaninařského a železářského odboru, kteří ze značného stoupání přívozu těch oněch výrobků za současného vážnutí neb jen skrovného stoupání vývozu dokazovali, že snížení ochranných cel vůbec je škodlivé. Obecná krise hospodářská, kteráž r. 1856 propukla, k novým steskům dala podnět. Konečně r. 1858 svolána byla anketa průmyslníků, aby podali úsudek o účincích změn v celnictví provedených; mínění jejich ve mnohém se různilo a některé hlasy všecku tiseň z opatření politiky celní odvozovaly, přece většina se shodovala v tom, že jen jistým oborům průmyslu, zejména též železářskému, snížení cel ublížilo; za to škodný účinek příliš rychlých přechodů počátečných všeobecně byl uznán.

Opětné zmatky valuty — jež roku 1848 počaly majíce původ svůj v předlužení státu u národní banky, odtud pak s nepatrnou výminkou až na naši dobu trvají — byly příčinou, že r. 1854 bylo nařízeno placení cel stříbrem.

Uzavření obchodní smlouvy rakousko-pruské z r. 1853 mělo význam pouhého příměří. Uplné splnutí s Německem v jediné území celní nepřestalo býti přáním a cílem státníků rakouských. Aby tomu upravili půdu, dbali o to, aby poměry rakouské přivedli s německými co možná ve shodu; s velkým úsilím tedy starali se o doplnění sítě železničné, smlouvou mincovní (1857) rakouskou soustavu mincovní s německými na stejný základ postavili, o sdělení společného zákona obchodního pečovali, neméně i o reformu domácího živnostenského práva usilovali atd. Než ani Prusko nesložilo ruce v klín, dbajíc o to, aby při novém vyjednávání způsobilo rakouským státníkům odvetu za diplomatickou porážku, již r. 1853 utrpělo. I naskytlá se mu vhodná příležitost. Francie r. 1860 překvapila svět uzavřením smlouvy s Anglií, po jednání tak tajném, že dva přední prostředníci smlouvy ze strany francouzské vlastním ženám práce opisovačské konati dávali. Ihned po uzavření smlouvy počalo tajné vyjednávání Pruska s Francií i sdělán jest návrh smlouvy, jehož tendence po uveřejnění byla velmi zřejma. Prusko povolilo výrobkům francouzským mnohem větší vý-

hody, než Francie pruským; stalo se to patrně s tím úmyslem, aby Prusko Rakousku překazilo spojení s jednotou celní, jakmile by tato smlouva francouzsko-pruskou schválila a k ní přistoupila. Poměry rakouského průmyslu nebyly by takého snížení cel na přívoz snesly, jaké se tam povolalo. Pokud nevypršely smlouvy států jednoty celní, totiž do konce r. 1865, nemělo ani podepsání smlouvy Pruskem účinku, dokud k ní všickni státové jednoty nepřistoupili; přece však mělo Prusko bezpečný prostředek proti Rakousku a dodalo mu ještě větší váhy kategoricky ohlašující vystoupení své z jednoty, jakmile znamenalo, že někteří státové — mezi nimi hlavně Bavorsko — pokračují v politice rakouským záměrům příznivé. Ale co v letech padesátých bylo ještě pouhou hrozbou, znělo nyní mnohem povážlivěji. Význam Pruska mezi tím vzrostl, význam Rakouska klesl. Jednota celní se všem státům německým stala zdrojem tak značných prospěchů, že nebylo lze se nadíti, aby se jí k vůli Rakousku zřekli. Vidouce nezlomnou vůli Pruska přistoupili tedy na konec všickni ke smlouvě prusko-francouzské, když byla v některých ohledech dle jejich přání modifikována. Prusko zvítězilo úplně, utvrdilo podstatně vážnost svou v Německu. Teprve po obnovení smluv jednoty celní byla r. 1865 nová smlouva rakouská s jednotou uzavřena na 12 let (t. j. do konce r. 1877); měla zcela jiný ráz než smlouva z r. 1853. Ačkoli se v ní ještě činí zmínka o budoucím vyjednávání v příčině konečného splnutí, přece vypadá celek jako úmluva dvou cizích států. O rok později rozhodlo se ostatně o záležitosti té na bojištích českých v ten smysl, že zůstal onen odstavec mrtvou literou, neboť následkem války Rakousko vyloučeno jest z téhož Německa, v jehož záležitosti bylo krátce před tím krev synů svých obětovalo na půdě šlesvicko-holštýnské ve prospěch Pruska. — Těžiště smlouvy tvořilo ostatně nové snížení cel na přívoz a sice u 37 předmětů, hlavně z oboru tkaninářského; následkem jich musely se pak z podobných důvodů, jako po uzavření smlouvy z r. 1853, dotyčné sazby obecného tarifu celního též změnit, t. j. snížit. Zároveň se zrušila cla na vývoz, vyjma pouze vývoz surových koží a hadrů. Cla na průvoz byla již r. 1862 odstraněna.

Uzavřením druhé smlouvy obchodní s jednotou celní zahájena v Rakousku vlastní perioda obchodních smluv. Doba byla jich uzavírání zvláště přízniva, ve vědě i v denní literatuře měla tehdy ještě převahu škola národohospodářská, hájící zásadu svobodné soutěže ve všech jejích způsobách, měla zejména ještě i převahu v Německu, jehož veškery směry ve vědě, umění, politice a zákonodárství zvláště od r. 1848 v Rakousku živého docházely ohlasu. Ono pak skutkem přiznalo se ke směru tomu, když

novým řádem živnostenským (z 20. prosince 1859) před jinými státy sousedními provedlo zásadu svobody živnostenské, kteráž se svobodou obchodní tvoří dva nejhlavnější způsoby provádění svobodné soutěže, čili konkurence. Když se z jistých stran posuzuje tehdejší celní politika, rádo se na okolnost tu zapomíná, jakož i na to, že opuštění prohibice do té míry nemělo nepříznivých účinků, aniž splnily se obavy, kterými se četní průmyslníci rakouští při uzavírání smlouvy s Pruskem a při vydání celního tarifu z r. 1853 nepokojili.

Hlediska státně politická měla arci velikou váhu též při jednání o další tři veledůležité smlouvy, totiž smlouvu s Anglií (uzavřenou r. 1865 na 10 let, od 1. ledna 1867 počínaje), s Francií (uzavřenou r. 1866 na týž čas) a s Itálií (uzavřenou v dubnu 1867 na 9 let). Anglie již r. 1860 a pak r. 1862 o uzavření obchodní smlouvy s Rakouskem se pokoušela a dále o ně usilovati neustála; jí sice nebylo vzhledem na vlastní tarif celní lze v oboru sazeb celních poskytnouti platné výhody, za to však byly jiné příčiny zachovati si přízeň její, důležitou všem státům, které nuceny jsou ob čas hledati na cizích trzích kapitálových půjčky veřejné neb kapitály pro zakládání železnic a jiných podniků; též bylo třeba usmířiti její nevoli, jež byla vzbuzena krátce před tím akcí šlesvicko-holštýnskou.

V předběžném vyjednávání objevilo se, jak velice Anglii záleželo na uzavření smlouvy. Potom pak horlivost, obratnost a ráznost jejích vyjednavatelů (kteří při anketním jednání imponovali svými informacemi o poměrech rakouského průmyslu zvláště železářského z vlastní zkušenosti nabytými) valně posloužila prospěchům anglickým. Smlouva obmezila se prozatím na slib Anglii za zcela nepatrné ústupky daný, že cla na výrobky její od 1. ledna 1867 nebudou více obnášeti než 25%, od 1. ledna 1870 ne více než 20%, ze skutečné hodnoty výrobků těch s přičtením útrat za dopravu, o které výrobek až ke hranicím se zdraží. Přiměřené tomu upravení sazeb (specifických) a tedy především ustanovení hodnot, na jichžto základě ono státi se mělo, ponecháno dalšímu jednání, kteréž pak válkou rakousko-pruskou přerušeno byvši teprve uprostřed r. 1867 znova počalo, ale bez výsledku vedeno jest, poněvadž nebylo lze o potřebný základ se dohodnouti; v září r. 1868 jednání odročeno, když se byly strany dohodly o protokol, který měl býti základem budoucí smlouvy a ve kterém se Anglii zaručuje podstatné snížení cel, zejména cel z čtených kovů a výrobků kovových, pak z výrobků bavlněných, lněných, vlněných a j. v., avšak s tou podmínkou, že se vzdá výhod, jež jí byly smlouvou z r. 1865 v zásadě slíbeny. V příčině vlněných a bavlněných výrobků měli angličtí importéři na vůli, chtějí-li ustanovené snížené sazby specifické platiti anebo

clo dle hodnoty a to u bavlněných výrobků 25%, (od 1. ledna 1870 20%), u vlněných 15%. Odstavce tyto staly se velmi osudnými.

Při smlouvě s Francií nemálo platilo přání, dokonale usmířiti Napoleona, jenž i po míru Villafranckém Rakousku nepřál; za výhody povolené rakouským výrobkům kovovým, tkalcovským, ozdobnickým a j. poskytnuto Francouzům snížení některých cel na přívoz výrobků jejich, zvláště tkanin, vína, lihovin atd. a sice snížení větší, než bylo Německu smlouvou z r. 1865 povoleno.

Smlouva již v míru r. 1859 slíbená povolila Itálii ústupky v příčině jižních plodin a některých potravin.

Událost též pro celní politiku rakouskou veledůležitá bylo vyrovnání s Uherskem roku 1867. Uznaná samostatnost státu uherského zahrnovala v sobě i právo zříditi sobě samostatné celní území; ale práva toho Uhersko neušilo, nýbrž uzavřelo s druhou částí říše smlouvu celní a obchodní do konce r. 1877, kterouž jednota celního území na ten čas zachována byla.¹³⁾ Odtud pak jednota závisí vždy na občasném dohodnutí se dvou těchto států, jež svými hospodářskými poměry valně od sebe se liší; kdykoliv vyprší doba, na kterou státoprávní vyrovnání se provedlo, vždy znova bude propukávati spor interesů, vždy znova nutno bude vykupovati jednotu celního území (a tím zachování jednoho ze zbytků celistvosti říše) i třeba značnými ústupky té strany, kteréž na zachování aspoň těch zbytků více bude záleženo. Každý budoucí obecný tarif celní, pokud pro celé území říše platiti má, formálně i věcně může býti jen tarifem smluveným, nikoliv v technickém slova smyslu autonomním.

Účinkové spojení toho objevili se ihned, když počátkem r. 1868 počalo se jednati o revisi smlouvy rakousko-německé z r. 1865 (slíbenou r. 1866 v článku XIII. Pražského míru); zástupcové uherští se osvědčili horlivými přívrženci svobodné tržby a nejednali bez úspěchu, zejména podporovali žádost německých vyjednavatelů za snížení cel v oboru výrobků textilních. Smlouva uzavřena jest v březnu r. 1868 v Berlíně, Německu dle ní připadly též výhody, kteréž výše řečeným protokolem Anglicku slíbeny byly, a sice zejména snížení cel na železo a železné výrobky, na zboží bavlněné, lněné a vlněné, pak některé výhody nové, především zrušení cel na mouku, obilí a jiné plodiny polní a zahradní, pak zrušení cel na některé

¹³⁾ Výtěžek cel měl sloužiti především k uhrazení společných výdajů, teprve zbytek takto neuhrazený prvotně dělil se dle poměru 70:30, ale když část Vojenské Hranice k Uhrám připojena byla, musila se vždy zprvu 2% odraziti co povinnost uherská a ostatek teprv dle udaného poměru se dělil. — Dalmacie zůstala i dále samostatným územím celním s velmi jednoduchým tarifem celním s nízkými cly, což je odůvodněno zvláštními hospodářskými poměry jejími.

druhy dobytka. Za to poskytlo Německo rakouskému vývozu snížení cel, kteréž zejména průmyslu papírnickému, porculánovému, výrobě hudebních nástrojů a j. soutěž usnadnilo. Schválení smlouvy v říšské radě rakouské stalo se po tuhé debatě, v níž obchodní ministr Plener prohlásil, že tudy řada smluv s vlastními státy průmyslovými ukončena bude i nastane doba poklidu a ustálenosti pro spořádaný rozvoj průmyslu nutná.

Sazby celní v konečném protokole mezi zástupci rakouskými i anglickými r. 1867, jakožto základ budoucí rakousko-anglické smlouvy ujednané, přešedše ve smlouvu rakousko-německou z r. 1868 nabyly následkem klausele o největších výhodách platnosti i pro Velkou Britanii, tak že zbývalo jen ujednati jednu věc. Ustanovení protokolu, že místo udaných v něm cel specifických přivážeči anglických látek bavlněných a vlněných mohou i 25 (resp. 20) a 15tiprocentní clo dle hodnoty platiti, v rakousko-německou smlouvu nepřešlo, však Anglii záleželo na tom, aby platnosti nabylo; v rakouské říšské radě bylo málo ochoty přijmouti je, zvláště když odborná anketa znalců jednohlasně prohlásila, že je průmyslu rakouskému škodlivo. Že však Rakousko osudným slibem r. 1865 Anglii daným bylo vázáno, stala se na konec přece skutkem pověstná ona konvence dodatečná z r. 1869, ve kteréž V. Britanii u výrobků bavlněných 20procentová, u vlněných 10procentová sleva ze sazeb rakousko-německou smlouvou z r. 1868 ustanovených povolena jest.¹⁴⁾

¹⁴⁾ Dokladem změn, jimž následkem výše uvedených smluv a zejména posledních dvou, podrobeny byly sazby obecného tarifu celního z r. 1853 a modifikace jeho z r. 1865, budiž následující ukázka z oboru, jenž nejvíce obecné pozornosti vzbudil, totiž z oboru zboží tkaného a stávkového. Klademe v 1. rubrice sazby tarifu z r. 1853 (jak upraveny byly r. 1858 na novou měnu rakouskou), v 2. sazby prozatímní, modifikace obecného tarifu, kteráž po druhé smlouvě s Německem se provedla, ve 3. pak sazby smlouvené, jež následkem smluv výše naznačených od r. 1870 platily:

Tkaniva bavlněná:

	1858	1865	smluv. clo
	(zlat. za 1 celní cent)		
obyčejná hladká ; vzorkovaná, rezná	42	36	16
prostřední jemnosti, hladká, bílená i barvená	78-75	62	72
vzorkovaná barvená	78-75	62	20
vícebarevně tkaná	78-75	62	30
tištěná	105	90	30
jemná (různých kategorií)	105	90	45—30
nejjemnější	262-50	—	60

Tkaniva vlněná:

obyčejná valchovaná, netišťená	52·50	36	15
prostřední nevalchovaná, aksamítý	78·75	54	35
tišťená, hustá	105	75	35
jemná (různé druhy)	105 (262·50)	90	50
nejjemnější	262·50	—	60

Tkaniva lněná:

nejhrubší	15·75	10	6
obyčejná (rozličné kategorie)	42	36	20—6
prostřední	78·75	70	40
jemná	105	70	60
nejjemnější	262·50	—	70

Tkaniva hedvábná:

jemná	262·50	—	120
obyčejná	157·50	103	60

Podřízené důležitosti byly ostatní rakouské smlouvy, s klausulí o největších výhodách: s Belgií a Švýcarskem (r. 1868), s Čínou, Japonskem a Siamskem (1869), se Španělskem (1870), s Portugalskem (1872), se Švédskem a Norskem (1873). S Tureckem byla sice již r. 1862 na 22 let vyjednána smlouva, dle níž Turecko kromě postupného snižování svých cel na vývoz i cla na přívaz na 8%, na hranicích bosenských a hercegovských dokonce na 6%, hodnoty výrobní ustanoviti mělo, však provedení jen z části se podařilo. Snahy uherské vlády pohnouti Srbsko k uzavření smlouvy obchodní s Rakouskem minuly se s úspěchem, za to však po mnoholetém vyjednávání učiněna r. 1875 smlouva s Rumunskem (na 10 let), kteréž obdrželo všechny výhody západním státům smlouvami povolené (avšak jen na čas, dokud ony smlouvy platiti budou), i některé jiné. Snahy Rakouska i západních států kontinentálních, aby Rusko snížilo vysoká cla pomocí smluv obchodních, nezdařily se naprosto; podobně jako soustátí severoamerické, stojí Rusko vytrvale při praporu prohibice.

Následkem smluv se státy, jež pro zahraničný obchod rakouský jsou nejdůležitější, přišel obecný tarif celní z r. 1853 (a jeho modifikace z r. 1865) téměř z užívání, tak že co smlouvy trvaly, měl skoro jen formální platnost. Marně ale pokoušelo se cislajtanské ministerstvo nahraditi ho tarifem novým se sazbami, jež by se od platných sazeb smluvených méně odchylovaly.

Prvé než o nejnovější fási celní politiky rakouské jednati budeme,

vyložíme základní rysy národohospodářské theorie o clu ochranném a tím též objasníme stanovisko, s něhožto k nynějším drahám a směrům řečené politiky hledíme.

*

Theorie národohospodářské jako mnohé jiné souvisivají co nejlépe se světem myšlenek a názorů soudobých; základní směry a idey filosofie současné, hnutí politické i prospěchy a snahy jistých vrstev a tříd společenských zrcadlívaly se v argumentacích jejich, kdežto původcové jich, nejsouce si vědomi takých úzkých vztahů, domnívaly se z pravidla, že podařilo se jim podati učení absolutní, platné pro všechny doby a poměry, povznesené nad nahodilé proudění názorů a myšlenek časových.¹⁵⁾ V té příčině výminku nečiní ani původní učení o svobodném obchodě i ochranném cle. Učení o svobodném obchodě vzniklo jakožto jedna ze základních nauk theorie, které povstaly proti praxi merkantilistické a vyvinuly se zejména v úzké souvislosti s učením státní a právní filosofie, kteráž ve století předešlém co předchůdkyně revoluce ve Francii vyklíčila a četných přívrženců si získala, anať zasazujíc se o vítězství zásad »přirozeného pořádku« přirozenou svobodu jednotlivce proti poručníkování absolutního státu hájila. Neboť »v době velikých převratů a mocného kvasení myslí, v době, kde pochybnost a podezřívání jme se podřívati veškeré tradicionální právo státu a společnosti, zbude filosofickému uvažování jediná pevná opěra, něco, co věčně je nepochybné, atom, ze kterého všechny společenské tvary vznikají: individuum« (Schmoller). V době pak, když zmíněná filosofie světodějným převratům půdu upravovala, vyvinula se, zúrodněna jejími zásadami, i nová nauka národohospodářská. Prakticky směřovala proti merkantilismu, jehož zásadami řídila se hospodářská politika mnohovládného absolutismu; její theoretický podklad tvořily zásady o domněle přirozeném řádu života hospodářského. Odtud jednak zásadní její odpor proti všemu zasahování státnímu do vývoje hospodářského, proti všem výhradním právům jednotlivců i živnostenských korporací, všem clům, zabraňovacím a vývozným prémiím i jiným prostředkům, jimiž vlády snažily se »uměle« upravovati běh věcí hospodářských — odtud nadšené hájení svobodného hnutí jednotlivcova v oboru hospodářském, zcela obdobně s hájením individuální svobody ve spisech státopolitických. Veliký význam Adama Smitha v dějinách vědy národohospodářské mezi jiným

¹⁵⁾ Dokonale provedl myšlenku tu především slavný methodolog historické školy německé K. Knieš ve spise: »Die politische Ökonomie vom Standpunkte der historischen Methode« (1853).

právě na tom se zakládá, že theorii svou důsledně na individuum založiti se snažil, učiniv základním pilířem učení svého zásadu, že zjištnost jest u každého jednotlivce jedinou pohnutkou hospodářských činů a jediný přirozený regulátor hospodářského života.

Pro důslednost, s jakou Smith souhlasně s touto základní myšlenkou své učení o soutěži provedl, přihlíží se dosud k dílu jeho především rádo jako k prameni nauky o svobodné soutěži a formách jejích: svobodě živnostenské a obchodní, ačkoliv on měl v té příčině své předchůdce, ovšem ale učení v základě od nich přijatému nový theoretický podklad dal, aniž je však byl v oné výstřední bezvýminečnosti vyslovil, jako leckterý z jeho epigonů anglických, francouzských i německých.

Slova s o u t ě ž — kteréž značí v životě hospodářském totéž, co v životě přírody mimo člověka často nyní jmenovaný »zápas za život« — užívá se o každém vzájemném závodění jednotlivců, skupin jednotlivců i celých tříd společenských o lepší podmínky existence hmotné. Všude v ní vítězí strana silnější, ať silnější inteligencí, důmyslem, obratností, lstí neb silnější organizací anebo silnější hmotnými podmínkami, kapitálem. Soutěž vyrábětelů jest závodění o větší odbyt, při tom — praví obhájcové individualistického učení — vítězí ten, kdo dovede soupeře své překonati buď dokonalostí díla neb levností; tak vede soutěž o odbyt k soutěži o dokonalější dílo neb o menší náklad výrobní a menší cenu: v tom i onom ohledu spočívá v soutěži stále živý osten pobádající k pokrokům, vynálezům, opravám a ku zmenšení nákladů výrobních; kdo ale v jistém momentu v soutěži zvítězil, toho v druhém momentu donucuje právě soutěž ostatních, kteří k dostižení jeho všechny síly napjati musejí, aby zisku z vítězství svého na prospěch spotřebitelstva se vzdal. Takovéto rozumování, tisíckrát různým způsobem opětované, tvoří základ učení o svobodě živnostenské, kterouž se soutěž domácích vyrábětelů k platnosti přivádí, i učení o svobodě obchodu zahraničního, kterouž mezinárodní soutěž k platnosti přichází a následkem které každý může kupovati »kde nejlevněji obdrží, a prodávati, kde nejdráž odbude«, tak že tou cestou každý vyrábětel i spotřebitel nejlepšího osobního prospěchu dochází. Při tom má theorie málo obav o rozvoj živností již existujících i vznik nových, pro něž je v zemi dosti podmínek, majíc v příčině těchto za to, že za svobodného obchodu samy od sebe se vyvinou a nevzniknou aspoň žádná odvětví uměle vyhýčkaná, která udržeti se mohou jen za ochrany cel a tudíž za neustálých obětí spotřebitelstva, jež při vyloučení zahraničné konkurence nuceno jest platiti výrobky dotyčné doma vyráběné dráž.

Na zcela jiných myšlenkách zbudována je běžná theorie o cle ochranném, jejíž původce je Bedřich List, syn průmyslného Jihoněmecka. On viděl vítěznou invasi anglických průmyslových výrobků na pevnině evropské vůbec a v Německu zvlášť, když bylo takzv. uzavření kontinentu zrušeno, i viděl, jaké se tím rány zasadily živnostem a podnikům průmyslovým, ježto se v čas uzavření a následkem jeho vyvinuly. Nadšen jsa soudobým zápasem, vedeným v Německu proti nadvládě cizí, opřel se i proti nadvládě cizího průmyslu, a hleděl principu národnosti platnost zjednat i v hospodářském životě; protož, co nejbližší v té příčině bylo, měl především vyvinutí samostatného národního průmyslu na zřeteli. Byl přesvědčen, že silný průmysl domácí nemůže vyvinouti se za účinné soutěže průmyslu zahraničního, již vyvinutého, že však, nevyvinou-li se průmyslová odvětví, je to tím větší škodou národní, čím více taktoladem leží sil, jinak života schopných, neboť kolik se jich nevyvine, tolik zdrojů blahobytu zůstává ucpáno. Nepodceňuje sice význam soutěže, přeje soutěži domácí neskrácené platnosti a dopouští i soutěž cizí, však jen potud clem stíženou, aby s ní domácí výroba na domácím trhu měřiti se mohla. Toto stížení clem jest jen pomůcka dočasná a přechodní, majíc vypěstovati způsobilost k soutěži neobmezené. V pravidlech o použití tohoto vychovacího prostředku spočívá jádro celé nauky, kteráž chce, aby se ho počalo užívati v době, když různá odvětví výroby prvotné, zejména rolnictví, již dospěla k jistému stupni dokonalosti, podporována byvše dotud svobodným obchodem, jenž usnadnil odbyt surovin do ciziny i nejlevnější opatření tovarů odtud. Tehdy vyměřuje se ochranné clo na cizí fabrikáty a sice tak, aby domácí vyrábitel s cizím na domácím trhu konkurovati mohl, t. j. aby se clo rovnalo rozdílu mezi cenou, za kterou domácí vyrábitel a za kterou cizí na domácím trhu ten onen výrobek podati může; clo, vyhovujíc svému vychovatelskému účelu, samo se krok za krokem činí zbytečným a v té míře se snižuje, v jaké chráněná odvětví za pomoci jeho se rozmáhají, a na konec tedy odpadá docela. Doba svobody obchodní nadešla. Hospodářský prospěch celku — jenžto ze vzniku a rozvoje rozličných odvětví průmyslu a využitkování všech domácích sil výrobních pochází a ve větším hospodářském zdaru všech členů celku toho se zračí — nadvládě pak oběti, jež jednotlivec jakožto spotřebitel podstoupiti musil, jsa nucen platiti průmyslové výrobky draže, než by za svobodného obchodu nutno bylo.

Kdo se vmyslí v dobu a poměry, když tyto zásady pronešeny byly, když věda národohospodářská vždy úplněji podléhala učení individualistickému a tudíž potřebám praktickým vždy více odporovala, a kdo ocení náležitě

jasnost a prostou eleganci Listových výkladů, jich nadšený, přesvědčivý tón a průhledné, schematické formulování: ten pochopí velkolepé jich úspěchy především ve vlasti původcově, pak zejména na půdě soustátí severoamerického, kde List osobně učení své hlásal. Vítězíci myšlenka národnosti a živnostenské důležitosti valných vrstev obyvatelstva vítaly je tím vřeleji, čím více proti němu horlili přívrženci školy individualistické.

A přece mají obě nauky stejnou základní vadu. List vytýkal Smithovi, že se domáhá bezvýmínečné platnosti pro theorii přiměřenou jen poměrům anglickým a zvláště převaze průmyslu anglického v konkurenci s cizinou: ale to jest i jeho vlastní vadou; i on i Smith se svými žáky formulují a hájí učení své jakožto theorii absolutní, vždy a všude platnou. Tento vůbec nedbá místních rozdílů v přirozených podmínkách života hospodářského i v povaze národní a tudíž i rozdílů vývoje dějinného vůbec a hospodářského zvláště v celku i v částech; onen sice přihlíží k historickému vývoji, ale jen dle stuhlého schematu výše zmíněných period, v jakých průmysl se vyvíjí. Průmysl domoviny Listovy potřeboval ochrany, a List vskutku také jen k průmyslu hledí; že by na př. některé odvětví rolnické cel ochranných potřebovati mohlo, to nemá v jeho učení místa, a že kromě cla jsou též i jiné četné prostředky výchovaci, mezi nimiž a mezi clem by se po případě voliti mohlo, ani hrubě si nevšímá. Nicméně až do našich dní neustávají ozývati se hlasové, hájící toho i onoho učení tak bezvýmínečně, v téže absolutnosti, jak formulováno bylo. Národohospodářská literatura vlasti Smithovy i Francie s velkou převahou konsequentně při učení tom stojí. Německo a severoamerické soustátí jsou pravou vlastní nauk ochranných.

Jestliže již v theorii samé podstatný účinek časových a místních poměrů tak jest patrný, tím snáze se pochopí velký jich význam v životě hospodářském samém, kdež závisívá to jen od živnostenských prospěchů celých zemí, jednotlivých tříd hospodářských i jednotlivců, přejí-li svobodnému obchodu nebo ochrannému clu. Proto se celkem k svobodnému obchodu klonívají jednak země bez podstatného ruchu průmyslového, jednak země s průmyslem, jenžto si převahy své v konkurenci vědom jest; naopak země s rozvíjejícím se průmyslem přejí ochrannému clu. Hledí-li se k jednotlivým třídám výrobním, zastává se vlastní obchodnictvo obyčejně svobodného obchodu, průmyslnictvo — ač není-li si své převahy vědomo — ochranných cel si žádává; co se tkne rolnictví, velký převrat v obchodě obilním (způsobený zdokonalením prostředků dopravních) vzbudil v zemích s vyvinutou orbou žádost, aby se poskytovala ochrana proti soutěži zemí extensivně produkujících; právě nyní

v Německu strana t. zv. agrárníků žádá ochranné clo na přívoz obilí, a věrní druhdy obhájcové svobodného obchodu, Uhři, jeho prapor opustili, když se jednalo o trvalé zrušení cel na přívoz obilí z Rumunska; v Rakousku mělo ochranné clo nejhorlivější přívržence ve vlastních průmyslových zemích: Čechách, Moravě, Slezsku a D. Rakousích; v Německu obchodnický sever vždy stejně horlivě lnul k svobodnému obchodu, jako průmyslový jih a západ k zásadám ochrany; a kolonie anglické v Australii a Východní Indii zapírají nauku, kterou hlásá země jich mateřská, chtějíce průmyslu svému pomoci. Může theorie a smí zákonodárce nedbati takých tužeb a hlasů, že snad na nich lpí podezření jednostranného hájení živnostenských prospěchů? Živnostenský prospěch jednotlivé třídy živnostnické nemusí ještě nutně odporovati obecnému prospěchu hospodářskému; mohou si ovšem odporovati, jako si mohou v příčině tužeb ochranných odporovati rozličné prospěchy živnostenské, a často v skutku si odporují, tak že pak otázky celní in concreto jinak vyříditi nelze, leč sjednáním takového kompromisu mezi spornými jednotlivými hospodářskými důležitostmi, jaký s požadavky obecného prospěchu nejlépe se srovnává.

Tak chová se praxe k oběma směrům; naskytá se otázka, zdali se navzájem vylučují, čili jest možno nějaké mezi nimi sprostředkování? Zásadní rozdíly obou sporných nauk jsou na jev. Theorie svobodného obchodu je theorie mužné své pomoci, která od jednotlivce žádá, aby sám byl vždy příčinou svého hospodářského zdaru, a vidí ve vlastní jeho pomoci nejbezpečnější záruku pokroku jeho i na prospěch celku; theorie ochranného cla — oceňujíc účinky nerovného zápasu konkurenčního za nestejných podmínek výrobních — hledá proti nim korektivů; tato klade důraz na národní moc a samostatnost i ve věcech hospodářských, vidouc v ní nezbytnou podmínku kulturního pokroku, ona k celku přihlížejíc všemu se protiví, co nejrozsáhlejší vzájemnosti kulturní různých národů překáží; tato uznává oprávněnost přítomných obětí, lze-li jimi budoucí prospěch vykoupiti, kdežto ona jen k bezpečným výhodám přítomným hledí; tato o rozvoj výrobních sil se starajíc interes vyrábětelů hájí, kdežto ona prospěch konsumenta na zřeteli má; tato žádá, aby rozumnou vůlí a pomocí autority veřejné běh života hospodářského určován a řízen byl, i věří, že se to může dít se zdarem, kdežto ona všemu se opírá, co rozumné sebeurčení individua obmezuje, jeho spoléhání na sama sebe podkopává a život hospodářský v umělé dráhy nutí.

Z obou stran stojí tu proti sobě zásady a požadavky o sobě oprávněné. Proto obě theorie vylučují se navzájem jen dotud, dokud stojí na půdě

učení absolutního; dotud není mezi nimi žádného sloučení, které však se stává možným, jakmile se obě jen s platností relativní spokojí. Abychom učení o cle ochranném v tomto smyslu správně formulovati mohli, potřebí jest předeslati stručnou úvahu.

Učení o svobodném obchodě jen tehdy bylo by dostatečně ozbrojeno proti všem námitkám, kdy by dovedlo ze života samého, z dějin hospodářských podati důkaz, že za úplně svobodného obchodního hnutí odvětví výrobní, která v jednotlivém státě se zdarem provozovati se dají, v skutku (třebas i za pomoci jiných výchovacích prostředků, ku př. školství odborného a pod.) dokonale vyvinouti a udržeti se mohou za plné svobody zahraničního obchodu a přese všechnu účinnou soutěž států, kdež ona odvětví již trvají a prospívají. Takový důkaz dal by se v jednotlivém případě provésti o nějakém odvětví výroby prvotné, kde podmínky klimatické, povaha půdy a vůbec činitelé přírodní rozhodují, ale nepovedl se dosud o odvětvích průmyslových, kde činitel práce a kapitálu rozhodně stojí v popředí, význam přirozených faktorů je podřízenější — nepovedl by se již proto, že není státu průmyslového, jehož průmyslová odvětví by se nebyla vyvinula za celní ochrany. Podobně i absolutní, nezbytnou škodnost cel ochranných platnými důvody ze života samého dosud nikdo nedokázal. Tyto dva základní důkazy provedla theorie dosud v podstatě toliko cestou spekulativní; o průmyslu anglickém nezbylo jí než tvrditi, že vzkvetl ne proto, nýbrž přes to, že byla tam ochranná cla; avšak úsudek ten neopírá se o vyšetření skutečných poměrů.

Kdo připustí, co nijak popřítí nelze, že v domácí soutěži podniky s velkým kapitálem a dokonalou organizací výroby valně škoditi mohou podnikům, jimž se nedostává velkého kapitálu a organizace výroby možné jen za pomoci jeho, musí důsledně dopustiti totéž i pro konkurenci zahraničnou, zvláště za naší doby, kde výlohy dopravné tak značně jsou sníženy; provedení mnohostranného spojení železničního všude mělo též účinek jako snížení všech ochranných cel. — Nad to bylo přesvědčení o samospasitelnosti soutěže nemálo otřeseno zkušeností, že nepřinesla všude jenom prospěchy. Vedle těchto dostavil se i ne jeden vážný nedostatek. Nehledíme-li ani ke zničení četných odvětví výroby v malém, což pak na př. posloužilo se všude prospěchům spotřebitelstva, k němuž přece učení o svobodné soutěži především ba namnoze výhradně přihlíží? Četné osoby s chatrnou odbornou přípravou a s nedostatkem nejnutnějších kapitolů usazují se k výrobě samostatné a nemohouce jinak se udržeti než levnou nabídkou výrobků jakosti bídné, donucují veškeré ostatní vyrábění ku zhoršení výrobků; zápas soutěže probouzí vedle dobrých

i zlé vášně, tak že klamání úpravou, nekalou reklamu a j. p. zbraně si oblibuje atd. Ký div, že se víra v bezvýmínečnou prospěšnost neobmezené soutěže vůbec zviklala.

S druhé strany neméně je pravdivo, že skutečné provádění ochranné politiky daleko jest oné ideální jednoduchosti a hladkosti, o jaké snilo se původcům nyní běžné nauky ochranné. Tak na př. nikterak není vyloučeno, že z umělého probouzení jedněch živností a s tím spojeného proudění kapitálů a pracovních sil nevzejde obmezení neb ztráta jiným živnostem, tak že tu nastati může jeden z vážných konfliktů, o kterých jsme již výše se zmínili. V skutku pak propukávají takové konflikty vždy, kdykoliv se jedná o vyměření cla na polotovary, které jistým odvětvím domácí výroby jsou předmětem dalšího zpracování, nebo na stroje, nástroje a vůbec pomůcky výrobní, jistým odvětvím domácí výroby potřebné. Avšak i kromě toho má vyměření cla ve skutečnosti převeliké obtíže, přesně vytknouti rozdíl nákladů výrobních domácích a cizích tím řidčeji se podaří, čím větší jsou rozdíly i ve vlastním nákladě rozličných podniků domácích a různých cizích, i ve vzdálenostech výrobních míst od míst odbytu, v prostředcích komunikačních atd. Uvalení zbytečných obětí na spotřebitelstvo neb ochrana nedostatečná jsou pak Scylla a Charybdis, mezi kterými vyměření cla ve skutečnosti velice nesnadno se provine. Proto také praxe jen neurčitě říká: »silná ochrana«, »mírná ochrana« atd. To vše ale nemusí ještě býti důvodem proti clu ochrannému. Také o prostředcích politiky hospodářské vůbec platí jen zásada relativní dokonalosti, jaké totiž za jistých poměrů právě dosíci lze. Čím obtížnější bývá dosáhnouti jí při některém prostředku, tím opatrněji nutno užívati ho; to platí též o clu ochranném. Že může býti účinným prostředkem k usnadnění soutěže výrobních odvětví domácích s cizími na trhu domácím, ani ti nepopírají, kdo proti němu bojují. Vlastním výchovacím prostředkem však není, nýbrž spíše pomůckou, aby dílo výchovací účinky zevními t. j. účinky zahraničné soutěže nepřišlo na zmar; úkol výchovací ve vlastním slova smyslu připadá zařízením pro odborné vzdělání průmyslové, školám, museím, výstavám atd., ve kteréž příčině i zařízení na ochranu autorství průmyslového tak upravit se dají, aby byla účinným prostředkem průmyslového vzdělání. I všechna zařízení tato vyžadují »přítomných obětí« za účelem »budoucích prospěchů obecných«. Možná, že zde i onde jednotlivé odvětví pomocí jich bez užití cla se vyvinouti může, pravidlo z toho činiti nelze; jednak totiž nezakládá se převaha toho kterého státu v oborech průmyslu jen na dostatku odborně vzdělaných sil pracovních, nýbrž i na dostatku kapitálu, vhodné organizace úvěru a trhu kapitálového (bankěř-

ství), na ústavech dopravních a zařízeních obchod usnadňujících — od věcí těch závisí jednotlivé elementy nákladu výrobního, a jaký jest význam jich, dosvědčuje Anglie nejjasněji; jednak ale uzrává ovoce z uvedených prostředků průmyslového vychování jen znenáhla, tak i ostatní podmínky rozvoje průmyslového právě se rázem nedostaví, nýbrž jen zvolna vyvinouti se mohou; v obém ohledu se tedy zdokonalení domácích podmínek konkurenčních teprve v budoucnosti osvědčí, kdežto soutěž cizího soupeře doléhá právě nyní nejtíže na vyvíjející se, snad teprve začátečnické odvětví, jeho existenci ohrožujíc. Pak může clo jedině pomoci, ačli oběť, která se uložením jeho spotřebitelstvu ukládá, jest odůvodněna obecným prospěchem jí vykoupeným a v mezích skutečné potřeby se drží. Co platí o vyvinutí nějakého odvětví, platiti musí též o zachování jeho pro případ přechodného ohrožení; takové situace mohou i odvětvím výroby prvé nastati a může tudíž i ochranné clo na výrobky výroby prvotné, jisté suroviny neb obilí, býti oprávněno.

Jestli tedy rozvoj neb zachování nějakého odvětví výroby vůbec pro trvalý obecný prospěch žádoucí, jemuž toliko pro nahodilé, více méně přechodné nedostatky nemožno by bylo na trhu domácím v konkurenci s cizími výrobky obstáti, může clo ochranné býti prostředkem k tomu vhodným. Které odvětví výroby a pokud cla potřebovati bude, jest jedině otázkou znaleckého vyšetření konkrétních poměrů od případu k případu. Žádné všeobecné schema, žádný recept pro všechny poměry a doby platný, zkrátka žádná absolutní theorie zde možná není. Tolik o theoretické oprávněnosti ochranného cla.

Zásady theorie individualistické vítězily snadno a rychle v knize a na katedře, mnohem nesnadněji ujímaly se v praxi; odporovalyť zvykům a snahám četných vrstev společenských, které spatřovaly svůj prospěch v zachování dosavadních řádů hospodářských, byly v odporu se staletým vývojem a proto mohly si jen zvolna půdy dobývati; dokonale a všestranně nezvítězily dosud nikde, i jest malá naděje, že by se tak stalo. I co se týče svobodného obchodu, předcházela dávno theorie, nežli počalo jim svítati nějaké vítězství v praxi. Podnět vyšel z Anglie. Již od let dvacátých počal se tam vésti boj proti clům ochranným. Jest pochybno, zdali by byl vůbec skončil vítězstvím strany svobodnému obchodu přející, kdy by se nebyl stal tak populárním v nejširších vrstvách anglického lidu, protože se při tom hlavní ostří rozsáhlých a nákladných agitací ligy R. Cobdenem r. 1838 založené (Anti-corn-law-league) obracelo proti obtížným clům obilním; i byla otázka obilních cel stále v popředí a tvořila hlavní předmět parlamentárních debat, kterým R. Peel marně širší základ dāti

usiloval. Konečně když přidaly se k argumentům slov i argumenty událostí, totiž nedostatek v letech 1843—45 v Anglii a hlad v Irsku, zvítězili odpůrci cel, a parlament usnesl se odstraniti cla ochranná, což r. 1849 provedeno. Po odstranění cel obilních nebylo i konečné odstranění cel na tovary snad následkem poznání o škodnosti jich vůbec a o výhradné oprávněnosti svobodného obchodu, nýbrž spíše té okolnosti, že průmyslnictvu anglickému vlastní převahy si vědomému zachování jich celkem nebylo více živnostenským prospěchem; tak stalo se, že v Anglii cla ochranná na tovary, byvše již dříve přičiněním Huskissona (1824) a Peela (1843) namnoze zmírněna, mohla obchodní smlouvou s Francií r. 1860 zcela odstraněna býti. Francie, která měla dosud celní tarif s velmi vysokými položkami, snížila následkem smlouvy té pro anglické výrobky ochranná cla na 30% hodnoty a slíbila další snížení na 25% počínaje r. 1865. I zdálo se pak v skutku, že vyplní se prorocství vyslovené jedním z původců smlouvy v předvečer ratifikace, že žádná země nebude s to, aby odolala svůdnému příkladu obou na základě svobodného obchodu svorně pokračujících říší. Neboť státům pevniny stala se smlouva ona takměř heslem k uzavírání četných smluv jiných. I Rakousko zahájilo pak záhy svou éru smluv. Uvedli jsme, kterak při tom i státopolitická hlediska mnoho rozhodovala, ale ukázali jsme též, že to byl obecný proud evropský, kterým celní politika jeho se nesla. Podstatnou část všech smluv tvořilo vzájemné snižování cel a vůbec usnadnění zahraničního obchodu, důležitou pak měla v nich úlohu pověstná »klausule o největších výhodách«, kterýmž odstavcem každá ze smlouvajících se stran zabezpečuje druhé všeliké usnadnění větší, jaké při budoucích smlouvách se státy jinými těmto se povolí; stavši se totiž v mezinárodních smlouvách taková stereotypní, nemálo přispěla, že se v celních soustavách států západových a středoevropských podstatný krok učinil na dráze, jejíž konečný cíl je svobodný obchod. Obchodní smlouvy jsou proto právě tak v nemilosti u přívržencův ochrany, jak horlivě hájeny jsou ode všech přátel svobodného obchodu; proto se především jich dotýkají časové spory o celních otázkách, i musíme tedy k nim ještě blíže přihlédnouti.

Kdekoliv nyní v průmyslových státech evropských o otázkách celních se jedná, z pravidla jde jen o změny cel na přívóz, cla na průvoz a vývoz vzala až na řídké výminky bez toho již za své a nová ochrany potřebující odvětví zřídka vzniknou. Předmětem sporů je tudíž jen zvýšení, udržení neb snížení po případě i zrušení cel finančních neb ochranných. Co se prvnějších týče, tu rozhodují hlediska čistě finanční, poměry výdajů a příjmů státních, což našeho předmětu zde se netýká. Co však se týče sporův o cla ochranná, nutno

při každém náhledu respektovati dosavadní historický vývoj. Četná odvětví výroby všech oněch států vyvinula se totiž za vlády jistých více méně vydatných cel; žádný soudný přívrženec svobodného obchodu a nepřítel cla nebude si přátí prostého zrušení cel, nýbrž bude toliko usilovati, aby přechod ke svobodnému obchodu děl se bez zbytečných průtahů; i bude tedy žádati vydatného a rychlého snižování cel zvláště prostředkem smluv obchodních. Přívrženci ochrany uznávají sice též svobodný obchod za konečný cíl, však nepokládajíce clo ochranné o sobě ještě za žádné zlo, nýbrž naopak za instituci blahodárnou, neukvapí se v příčině jeho snižování, spíše budou se mu brániti, zvláště když toho vyžadovati bude živnostenský prospěch jejich. A tak časové spory v celních záležitostech vůbec mají jen potud význam a cenu, pokud obmezují se na otázku, zdali konkrétní poměry chráněných odvětví dopouštějí snížení cel čili nic, po případě jestli tempo, kterým snižování postupuje, vhodné čili nic. Pro žádnou z obou stran nevyplývá správná odpověď na tu otázku ze zásadního stanoviska jejího, nýbrž nabude se jen z vyšetření poměrů toho kterého odvětví výroby, jeho podmínek výrobních a jeho způsobilosti ke konkurenci s cizinou. Předmětem praktických sporů časových v oboru politiky celní, pokud jedná se o odvětví výroby za určité ochrany celní se vyvinuvší, jest tudíž toliko otázka rychlejšího neb méně rychlého, vydatného neb méně vydatného snižování cel ochranných; spor o zásadní otázky je zde vůbec neplodný; kdo zásadní otázky do něho vnáší, neprospívá věci, spíše jen správné rozhodnutí stěžuje a úsudky kalí. Spor o zásadní otázky má právem toliko místa, když jde o nové předměty a nová odvětví výroby, k čemuž ve státech evropských už bude asi málo příležitosti.

S tohoto hlediska budiž posuzována cena parlamentárních řečí, spisů i článků, které se ve sporech o konkrétní otázky naší politiky celní všeobecnými theoretickými hesly té či oné školy snažily hájiti neb porážeti obmyslené změny v celnictví. Národní hospodář, jenž ve sporných otázkách těch k úsudku správnému a bezpečnému dospěti chce, není kompetentní, aby si k němu správné praemissy tvořil sám; k tomu jiní jsou povoláni, ti totiž, kdož následkem svých odborných vědomostí obchodnických a technických jsou s to, aby o stavu toho kterého odvětví a způsobilosti jeho ke konkurenci zahraničné znalecký úsudek podali. Proto těžiště všelikého jednání o změny v celní politice jest v anketách odborných znalců. Ježto ale leckterý znalec odborný pohlíží na věc s hlediska příliš jednostranného prospěchu živnostenského, dlužno vhodným kladením otáz-

zek, dosti všestranným vyšetřením věci a hlavně opatrným výběrem osob z předu již o to dbáti, aby všeliké jednostranné mínění bylo opraveno.

Za pomůcku k vyšetření pravého stavu věci a za doplněk výsledků ankety slouží pak výkazy o zahraničním obchodě, jichž ale také sluší užívati obezřele; máf dosavadní statistika zahraničního obchodu ještě některé nedostatky, pro které výkazy její nepodávají nám dosti přesného obrazu. Jelikož cla na vývoz jsou až na velice řídké výminky zrušena, proto také kontrola a zjišťování vývozu bývají celkem méně bedlivy a přesny, tak že vývoz vykázaný z pravidla bývá menší nežli vývoz skutečný. Příčinou dalších nedostatků je, že musí se rozličné kategorie předmětů shrnouti v jisté třídy, nemají-li vůbec výkazy o zahraničním obchodě tvořiti spoustu nepřehledných, k porovnávání a dedukcím nezpůsobilých dat; každá skupina zahrnuje větší menší množství různých reprezentantů jistého druhu zboží, kteréž za účelem porovnávání na peníze se převádějí na základě průměrných cen buď pro více let nebo rok od roka stanovených. Resultátů úplně přesných, skutečným poměrům přiměřených, se tudíž ani nedosáhne; zejména ne pro porovnávání s výkazy států jiných, neboť v každém státě stanoví se ceny na jiném základě. V Rakousku dle výkazů zahraničního obchodu na r. 1875 — sestavených na základě t. zv. »úředních cen« pro delší řadu let za základ stanovených — se bilance zahraničního obchodu značným obnosem objevila pasivní, kdežto sestavení na základě »cen obchodních« t. j. dle průměrných tržních cen toho roku dalo bilanci již 1½ mil. zl. aktivní. Jestliže ovšem ve výkazech téhož státu neustále dle týchž zásad sdělaných také celkem táž chyba se opakuje, modifikuje výsledky rok co rok týmž způsobem, a dotyčných čísel lze s jakousi bezpečností přece užiti za základ jistých porovnávání.

Po této odchylce vracíme se k poslední dějinné fási celní politiky rakouské. Nový celní tarif z r. 1878 a právě uzavřené obchodní smlouvy s Německem, Itálií a Francií jsou zřejmými doklady, že je úmyslem zákonodárce a vlády na dráze dosavadní prozatím nepokračovati. Tážeme-li se po příčinách obratu toho, dlužno rozeznávati v odpovědi příčiny — abychom tak řekli — obecně evropské a příčiny, které výhradně v domácích poměrech se zakládají.

Tak jako v desítiletí předešlém vrhají se ve vír smluv obchodních, tak i nyní — činíc přestávku na dráze tehdy nastoupené — běře se celní politika rakouská týmž směrem, jakým celní politika čelných průmyslových států na pevnině. Zajímavo jest, že právě Francie, která počátkem předešlého desítiletí první mezi státy těmi rázně nastoupila dráhu ke svobod-

nému obchodu přímo směřující, také první vydala heslo k ústupu, čehož rozhodná příčina byla vlastně věc nahodilá — nešťastný konec války s Němci. Chtějíc hojiti rány válkou tou jí zasazené, počala Francie veškery síly napínati za účelem národního sesílení a zřeknuvši se na čas všeho činného zasahování v běh věcí zahraničných, všechno úsilí obracela jen na zdokonalení vnitřních záležitostí svých, hlavně též hospodářských. Takovým snahám svědčí tužby ochranné, jež tím snáze vrchu nabyly, anž ze zásady k nim se hlásil sám Adolf Thiers. Z druhé strany i z finančních ohledů přáli si státníci francouzští zvýšení některých cel; v skutku pak — ač namnoze nikoliv bez odporu státův, s nimiž Francie smlouvy měla — jsou některá cla zvýšena i nová zavedena.¹⁶⁾

Co ve Francii hlavně z následků nešťastné války původ vzalo, tomu v jiných státech aspoň půdu upravili a vítězství usnadnili účinkové těžké hospodářské krise, jež r. 1873 jakožto krise takměř universální propukla. Ačkoliv zrovna není vyloučeno domnění, že v tom či onom státě též opatření celní politiky k zostření krise přispěla, jisto jest, že nebyla jí ušetřena ani Anglie se svou vysoce liberální politikou celní, ani soustátí severoamerické se soustavou skoro prohibitivní.

Nicméně hledaly přece všeobecně četné vrstvy živnostníků s dosavadní celní politikou nespokojených příčinu krise hlavně ve změnách celní politiky; i přičinila krise všude nemálo k rozšíření a oživení tužeb po silnější ochraně, zvláště když ke zvýšení nechuti k obchodu svobodnému přispívala i okolnost, že byla důvěra ve provádění svobodné soutěže bez toho zviklána zkušenostmi, jaké se naskytly po zavedení svobody živnostenské. Ostatně i politické převraty nejen ve Francii, nýbrž i jinde usnadnily vítězství reakce proti »duchu smluv«; stalof se na př. utvoření velkých národních říší italské a německé spíše podporou než překážkou snah ochranných.

V Rakousku se, jak uvedeno, již revise smlouvy s Německem a dodatečná konvence s Velkou Británií potkala s nemalým odporem; po propuknutí krise a nezdaru výstavy Vídeňské, s tolika nadějemi připravované, odpor proti smluvní politice zvláště vzrostl. Neobnoviti smlouvy, nýbrž včas je vypověděti a pak nahraditi je tarifem autonomním, t. j. sdělaným s výhradným zřetelem k domácím potřebám bez smlouvání se s cizími státy — to stalo se heslem, jehož nejen časopisy a brošury, nýbrž i obchodní komory a spolky průmyslové rázně hájiti se jaly. Však

¹⁶⁾ Zejména všeobecné »clo statistické« (droit de statistique) na všechny výrobky přivezené i vyvezené; zvláštní dávka ode zboží po cizích lodích přivezeného atd.

i ze samých sborů zákonodárných hlasové podobní se ozývali. V dubnu a máji 1875 resoluce sněmu českého, moravského, slezského a dolnorakouského vyzývají vládu, aby dosavadní cla smluvená nahradila autonomními. Říšská rada r. 1874 a 1875 vládu pobízí, aby s vypracováním a předložení celního tarifu si popíčila; správa výboru, který po návrhu Lienbacherově o příčinách krise se radil, celní politiku posledních let nazývá »příliš ukvapenou a proto chybnou« a vyčítá jí, že neměla náležitě »ohledu k domácím podmínkám výrobním«; celý příval petic z kruhů živnostenských i od obecních zastupitelstev souhlasně přeje si změnu v celní politice, a podobně i mnohé interpelace jednotlivců. Též první kongres rakouských národních hospodářů dne 5.—7. dubna ve Vídni odbyvaný rokoval o úlohách celní politiky rakouské, a po tuhé šarvátce zvítězila v něm velikou většinou resoluce od přívržencův ochranného cla navržená a žádající, aby smlouvy byly odstraněny a zaveden nový celní tarif jakožto minimální, platný pro státy, kterým »největší výhody« zaručí, kdežto pro výrobky ostatních dosavadní tarif obecný v platnosti zůstati má.

I v Uhřích nastaly zatím živé agitace, jichž účelem hlavně bylo zrušiti celní svazek rakousko-uherský a zříditi samostatné celní území uherské. Ač se tu předstíraly hospodářské důvody, opravdovou pohnutkou byla především snaha pomoci trudnému stavu financí uherských zvýšením příjmů z daní nepřímých a bezpochyby i touha uskutečniti politický ideál té strany, ze které ony agitace pošly, totiž personální unii.

Taková byla situace, když r. 1875 vláda cislajtánská začala vyjednávat s uherskou o obnovení svazku celního; bylať si k tomu v říjnu 1874 od obchodních komor dobré zdání o záležitosti celní vyžádala a pak na základě toho nařídila anketu, jež by sebrala materiál pro nový tarif. Nového tarifu bylo už i z formálních příčin třeba; jednak totiž následkem smluv starý tarif obecný bez toho jen dle jména platil, neboť ho ve skutečnosti zvláště na severu a západě smluvené tarify vytlačily, mimo to nebylo jisto, zda-li se uzavření nových smluv podaří — starý tarif, jenž v případě tom by byl nastoupil, rozhodně již tehdejším poměrům průmyslu přiměřen nebyl, i co se týče sazeb i co se týče klasifikace. Návrh nového tarifu ovšem nevyhovoval příznivcům ochranných cel. V podstatě udržovaly se sazby jeho na výši dosavadních sazeb smluvených, zvýšení týkalo se jen jednotlivých odvětví, která dle uznání ankety nedostatečně chráněna byla. Přes to ale setkal se návrh tento s odporem, byv ministerstvem uherským předložen zvláštní komisi, kteráž přála rozhodně svobodnému obchodu i žádala si sazeb nižších. Jednání tedy hned z počátku vázlo, a to tím více, jelikož nebylo lze dosíci shody i v jiných otázkách se záležitostí obnovení celního

svazku rakousko-uherského souvisících, zvláště v příčině daní potravních. Mezitím vypověděla Itálie smlouvu obchodní, vybízejíc zároveň k jednáním o smlouvu novou; ale dokud se nemohly obě části říše samy o základech budoucí celní politiky dohodnouti, nebylo také lze i jen o základní rysy budoucí smlouvy s Itálií se sjednotiti. Nemohouc odolati neustálému naléhání přátel ochrany, hleděla vláda cisl. smlouvy s V. Británií a Francií vypověděti v čas, t. j. rok před uplynutím lhůty, na kterou byly uzavřeny (do konce 1876), ježto by jinak dále byly zůstaly v platnosti. Uherská vláda i tu otálela, až konečně koncem r. 1875 svolila s dodatkem, že budou-li smlouvy ty vypovězeny, ona i celní svazek rakousko-uherský za vypovězený pokládá. Výpověď v skutku dána a zároveň s vyjednáváním o novou smlouvu a nový tarif s Uherskem počaly úmluvy se zástupci německými o novou smlouvu, aby se o ní i o novém tarifu mohlo pak jednati v zákonodárných sborech současně. Vyjednávání s Německem nemělo výsledku, však ani jednání s Uhry v čas ke konci nedospělo, i bylo nutno zatím vypomáhati provisorii se zachováním status quo. Návrh tarifu na konci pak ujednaný byl výsledkem kompromisu; učiněnať ze strany rakouské koncese uherskému stanovisku fiskálnímu tím, že povoleno zvýšení v oboru cel finančních, při čemž zvýšení cla z kávy a petroleje nemalé pŕtky vzbudilo; za to druhá strana k některému zvýšení ochranných cel svolila. Jen skrovně modifikován prošel návrh ten debatami parlamentárními i stal se v červnu 1878 zákonem, jenž 1. ledna 1879 platnosti nabyl.

Tarif má 19 tříd s 68 odděleními; 8 prvních tříd s 28 odděleními obsahuje cla finanční a tu jest mnohé citelné zvýšení. Nás zde týká se jen ostatních 11 tříd se 40 odděleními, jež obsahují vlastní cla ochranná; sazby jsou valnou většinou na nominální výši posledně zavedených cel smluvených, jistě reálné zvýšení ovšem nastalo předpisem, že cla platiti se mají zlatem. Proti sazbám dodatečné konvence s Británií, ale celkem nikoli proti sazbám smlouvy s Německem z r. 1868 setkáváme se i s nominálním zvýšením sazeb u 7 oddělení, totiž u zboží bavlněného, vlněného a hedvábného, u příze bavlněné a vlněné, u koží a zboží koženého, u vozů a saní. Tyto obory dle výsledků ankety pokládaly se za zvláště poškozené tím, že sazby smluv dřívějších sníženy byly; výkazy zahraničního obchodu nasvědčují tomu aspoň potud, že v oborech dotyčných po roce 1865 (uzavření smlouvy s Německem) a po roce 1870 (dodat. konvence s V. Británií) zůstává produkce domácí vždy více za konsumpcí, že přívoz mnohem rychleji roste než vývoz. Služ o nich (vyjímaje poslední) tento přehled:¹⁷⁾

¹⁷⁾ Sestavený dle úředních výkazů připojených k motivům vládním.

		Roční průměr v milionech zl. za pětiletí			Tudíž jeví se v per- centech přírůstek (+) neb úbytek (-) proti pětiletí 1861-1865 v pětiletí	
		1861—1865	1866—1870	1871—1875	1866—1870	1871—1875
tkaniva vůbec	přívoz	12'6	33'1	64'2	+ 140	+ 410
	vývoz	36'8	48'2	53'1	+ 31	+ 44
zboží bavlněné	přívoz	1'3	3'6	9'5	+ 177	+ 631
	vývoz	3'9	6'0	7'2	+ 53	+ 84
zboží vlněné	přívoz	4'0	11'7	21'0	+ 192	+ 425
	vývoz	17'9	15'9	16'4	- 13 ¹ / ₂	- 8'4
zboží hedvábn.	přívoz	7'1	15'9	30'2	+ 124	+ 325
	vývoz	36'8	48'2	53'1	+ 31	+ 44
příze bavlněná	přívoz	13'84	13'84	18'0	—	+ 30
	vývoz	0'66	0'38	0'58	- 43	- 12
příze vlněná	přívoz	7'8	11'9	14'5	+ 52	+ 87
	vývoz	1'7	2'0	4'0	+ 15	+ 134
kůže a kož. výr.	přívoz	6'5	10'7	17'9	+ 64'6	+ 175
	vývoz	10'5	10'8	14'0	+ 3	+ 33

Viděti z toho, že se v příčině příze vlněné rozhodujícím faktorům jenom velká převaha přívozu nad vývoz nebezpečnou zdála, nikoliv poměry, v nichž oba vzrůstaly. Vyjímaje toto odvětví jeví se v číslech podaných účinkové snížených sazeb zřejmě; ovšem jeví se na př. při lněných látkách ještě více, neboť u nich přibýlo v periodách udaných přívozu o 683 resp. o 1333%, kdežto vývozu jen o 55 a 92%, nicméně předčil vývoz v pětiletí 1871—75 nad přívoz více než pateronásob. — Dále i v oboru železářském mohlo se poukazovati k neobyčejným přírůstkům přívozu; však tyto spadají mezi léta 1868—1873 a nesouvisí se změnami sazeb celních, padají právě mezi léta 1868—1873 doba nejhorlivějšího, namnoze ukvapeného stavění železných drah a průmyslových závodů. Výroba železa v té době vůbec nesmírně vzrostla. Ve Vel. Britanii, soustátí severo-americkém, Německu, Francii, Belgii a Rakousku — kteréžto země 95% všeho železa na zeměkouli vyrábějí — obnášela produkce surového železa r. 1869 11 milionů, r. 1873 již 14 mil. tun. S tím souviselo rozsáhlé zakládání vysokých pecí. Po krizi poptávky pojednou značně ubylo a nynější stav železářství označuje nejlépe faktum, že v uvedených státech z 2537 vysokých pecí 1208 nepracuje, zejména v Belgii víc než 60%, v Americe 59%, v Rakousku 45%, v Britanii 42%. Že tíseň našeho železářství má příčiny jiné nežli změny cel, dosvědčuje i okolnost, že r. 1874 převaha přívozu pojednou přestala

a přívoz pod polovici přívozu let 1871 a 1873 klesl, kdežto vývoz právě ještě značně vystoupil. Nedostatečná poptávka proti nabídce pro velkou poptávku upravené, toť nemoc, jíž trpí železářství vůbec.

Se strany, jež ze zásady všemu zvýšení cel se opírala, tvrdilo se mezi jiným i o těch odvětvích textilního průmyslu, jichž výrobkům zvýšení sazeb se dostalo, že i jejich nepopíratelná tíseň je pouze účinkem krise. Jest otázka, zdali v skutku námitka taková o sobě již stačí za důvod proti zvýšení, zejména vzhledem na náš průmysl textilní, jehož poměry vyžadují měřítek zcela jiných, než na př. u nejmocnějšího v té příčině konkurenta, V. Britanie, kteráž zpracuje surové bavlny o třetinu více než celá pevnina evropská dohromady a z 59 milionů vřeten, zaměstnaných v evropském přádelnictví bavlnářském, sama dvě třetiny zaměstnává; společně s Francií mnohem více surové vlny zpracuje, než vůbec v celé Evropě se vyrobí, majíc veskrz výrobu tovární a mohutné kapitály i velkolepě organisované prostředky k usnadnění obchodu. U nás ale ve valné části textilního průmyslu vedle výroby tovární netoliko t. zv. manufakturní výroba je rozšířena, nýbrž i leckde řemeslná výroba se udržela, ač ovšem ne bez velkých nesnází. Takový průmysl krisí mnohem citelněji trpí, mnohem pracněji z ní se zotavuje nežli průmysl, jemuž veškery výhody organisace výroby ve velkém a značné kapitály jsou na snadě. A jest jisto — ke svědectvím Angličanů samých lze se tu odvolati¹⁸⁾ — že továrníci angličtí právě v takové době nešťítivají se obětí pro naše poměry a pojmy přímo ohromných, aby vrhajíce spousty zboží svého s vlastní škodou na cizí trh potlačili cizího konkurenta ve chvíli, když jest nejslabší. Není tomu tak dávno, co koloval časopisy evropskými výrok v anglickém parlamentě pronešený vzhledem na poměry dělnictva, kterémuž se vyčítalo, že — ani poněti nemajíc o milionech, jež v dobách tak kritických obětují podnikatelé angličtí, aby zničením cizích konkurentů cizí trh sobě pojistili — stávkami, odporem proti snížení mzdy atd. plánům těm v cestu se staví. I věru nemáme příčiny, abychom zbytky svého malého průmyslu v odvětvích těch, neli dotyčný průmysl celý v době kritické dávali v šanc zuřivému zápasu soutěže, jenž nemůže z obou stran se vésti zbraní stejnou. A s tím souvisí i důležitý moment sociální. Snížení nákladu výrobního stůj co stůj, ku kterému divoký zápas konkurenční nutí, ne vždy zdokonalenou organizací výroby (tať vyžaduje časul), nýbrž nejjednodušeji snížením mzdy a zvý-

¹⁸⁾ Srov. spis Henryho Cromptona: *Outlines of industrial science* (Londýn, 1876), str. 55 a násl., důležitý spis proto, že podává dobře motivovaný anglický úsudek o některých běžných teoriích školy anglické, zejména též o otázce s v o b o d n é s o u t ě ž e.

šením požadavků pracovních dosíci se dá, tedy na útraty oné části společnosti, ve kteréž každý takový krok sílí vědomí, že ona tvoří »stav pro sebe«, mající své potřeby a interesy zvláštní, kteréž snad v tom či onom ohledu jsou s interesy ostatních tříd společenských v souhlase, v četných jiných však jsou s nimi ve sporu.

Nic ostatně nevádí, aby i to nečetné zvýšení sazeb celních zůstalo jen dočasným. Není nový tarif m i n i m á l n í, jak přáli si horlitelé za ochranu »domácí práce«, nýbrž je naopak m a x i m á l n í, stanoví totiž nejvyšší cla, jež toliko výminečně o 10% se zvýší u výrobků těch států, kteréž v celní politice své odeprou Rakousku postavení státu nejvyšších výhod pořizujícího. Klausule o největších výhodách není tedy na dál vyloučena, naopak ona náleží jaksí k programu a ve smyslu toho programu byly po vydání obecného celního tarifu prozatím uzavřeny s Německem, Itálií a Francií. Itálie má již nový tarif obsahující mnohé zvýšení, proto mohla se smlouva s ní uzavřít na delší dobu (9 let). V Německu a ve Francii ale je nový celní tarif teprve předmětem komisionálních úrad. O konečném jich výsledku celkovém není pochybnosti, zvlášt v Německu, kde v čelo silného hnutí na prospěch zvýšení cel sám železný kancléř se postavil, příznav s upřímností, že dříve věci nerozuměl a tudíž úsudek svůj podřídil uznané autoritě jiných, nyní však že přinutily jej poměry, aby utvořiti si hleděl úsudek samostatný.

Snadno pochopiti tedy, proč se všem pokusům rakouským o uzavření smlouvy s Německem tak špatně dařilo. Ovšem nevádílo to, aby sáhlo se v Německu k lečjakým retorsním prostředkům, jakmile nový celní tarif rakouský v platnost vstoupil. Že retorse je věc, která po případu oběma stranám může škoditi, objevilo se v poměrech k Francii, když tato na počátku letošního roku na výrobky rakouské užila starého svého tarifu obecného, který z konce předešlého století pocházeje, nemírná cla a některé záповědi přívozu obsahuje. Když se tu pak pojednou z jedné strany náрек ozval, že zásilky rakouského zboží na hranicích francouzských zadržány byly a další jich dopravě překážky se činí, z druhé strany stesk francouzských vyvážeců, jimž hrozila retorsní opatření rakouská, byly pojednou obě strany k uzavření smlouvy ochotnější.

Kdo přihlédne k obsahu a tendenci nynějších dosud uzavřených smluv, pozná snadno veliký jich rozdíl ode smluv dřívějších. Podstatný jejich obsah tvoří odstranění překážek vadících snadnému přechodu zboží přes hranice, úmluvy v příčině vývozu k apretuře, ve kterémž ohledu bedlivější kontrola má dosavadnímu zneužívání zabrániti, vzájemné zabezpečení stejných výhod obchodníkům druhého státu při užívání přístavů, železnic,

silnic, průplavů a při návštěvě trhů, usnadnění celních manipulací a m. j.; konečně klausule o největších výhodách. To vše v podstatě obsahovaly již smlouvy dřívější, jsou to namnoze odstavce od přemnohých let již více méně stereotypní v takých smlouvách. A přece se smlouva s Německem a Francií jen na tyto věci obmezuje; schází, co dříve druhou podstatnou část smluv tvořovalo, totiž obšírný seznam předmětů, kterým smlouvající se strany povolují snížené sazby. Obě smlouvy mají arcif ráz provisoria, neboť v obou jmenovaných státech není ještě nový obecný tarif stanoven. Smlouvě s Itálií je sice takový seznam připojen, však snadno poznati, že předměty v něm uvedené větším dílem náležejí do oboru oněch, na které se ukládají cla finanční; vyjma snížení cla na látky hedbávné není sníženo clo na žádný důležitý výrobek průmyslový, kterému by cizí konkurence jakkoli hroziti mohla. Povolené snížení jest jen nutnou rekompensací za jisté koncese na prospěch hlavních předmětů exportu rakouského povolené, zejména na prospěch lihovarnického průmyslu rakouského, jenž nemálo trpěl následkem metody, dle které se dosud daň z líhu v Itálii vybírá.

Směru, jenž novým tarifem celním u nás byl zahájen, i duchu, ve kterém nynější celní politika západoevropských států průmyslových se upravuje, zcela bude přiměřeno, obmezili se i další smlouvy Rakouska se západními sousedy na to, aby formálně usnadnily vzájemné obchodní styky a uhájily sobě nejmenší míru výhod, které by po případě jiní účastnými státi se mohli.

Nové kynou ale hospodářské politice rakouské úkoly na jihu. Pojistiti průmyslu rakouskému odbyt především na poloostrově Balkánském — jak často slyšeli jsme heslo toto v letech posledních. Od výstředních »přátel vývozu«, kteří v rozšíření a oživení obchodních styků našich s východem viděli jakýsi zázračný lék proti vši naší bídě hospodářské, bylo heslo to jistě přeceněno; ale pokud ze skutků souditi lze, bylo od rozhodných kruhů politických podceněno, aspoň nedosti hájeno. V první řadě poutá nyní pozornost obecnou jednání o obchodní smlouvu se Srbskem, jež by asi již byla uzavřena, kdy by jí nepřekážela řevnivost maďarská, kteráž nejvíce zavinila největší posud vadu v soustavě našich dopravních ústavů: nedostatek připojení na jihu; bez tohoto sebe výhodnější smlouva obchodní zůstane neprospěšnou.

I když se nynější obrat v celní politice naší sebe příznivěji posoudí, bylo by s velikou škodou přehlédnouti, že celní politika jest jenom jedním z četných faktorů politiky hospodářské; obecný zdar hospodářský závisí od vhodného upravení faktorů všech. Správné rozřešení velkých a vážných

problémů ještě nastává; otázka živnostenská, upravení valuty, jejíž kolísání může snadno na zmar uvést jakákoliv ochranná opatření politiky celní, upravení poměrů železničných, především pak zjednáání rovnováhy v hospodářství státním, jsou ve velkém počtu dotčených úkolů nejdůležitější.
